

UOT 159.9.

Xavərhanım Ağamehdi qızı Bakıxanova

*Bakı Dövlət Universitetinin Gender və tətbiqi psixologiya kafedrasının
fəlsəfə doktoru proqramı üzrə doktorantı
<https://orcid.org/0000-0002-3031-5770>
E-mail: khaverbakikhanova@bsu.edu.az*

SOSIO-EMOSIONAL KOMPETENSIYALAR: MÜASİR CƏMİYYƏTİN TƏLƏBLƏRİ

Khavarkhanim Aghmehdi Bakikhanova

*doctorial student in the program of philosophy
of the department of Gender and applied psychology of Baku State University*

SOCIO-EMOTIONAL COMPETENCES: REQUIREMENTS OF MODERN SOCIETY

Хаварханум Агамехди гызы Бакиханова

*докторант по программе доктора философии кафедры Гендерной и прикладной психологии
Бакинского Государственного Университета*

СОЦИАЛЬНО-ЭМОЦИОНАЛЬНЫЕ КОМПЕТЕНЦИИ: ТРЕБОВАНИЯ СОВРЕМЕННОГО ОБЩЕСТВА

Xülasə. Tarixə nəzər saldıqda şahidi oluruq ki, hər bir dövrün cəmiyyətdən müəyyən gözləntiləri, tələbləri mövcuddur. Günü-gündən müasirləşən, elm və texnologiyanın sürətlə inkişaf etdiyi dövrdə təəccüblü haldır ki, emosional amillərə tələbat artmışdır. Araşdırmalar nəticəsində məlum olmuşdur ki, sosio-emosional kompetensiyaların diqqətə alınmaması ciddi problemlərlə nəticələnir.

Sosio-emosional kompetensiyalar dedikdə, əsasən insanların emosiya və hislərini tanımaq, idarə etmək, digərləri ilə münasibətlər yaratmaq, empatiya bacarığını inkişaf etdirmək və s. kimi amillər nəzərdə tutulur. Qeyd etsək yanılımarıq ki, bu bacarıqlar müasir dövrümüzdə istənilən sferada vacib rol oynayır. Müşahidələr zamanı məlum olmuşdur ki, sosio-emosional kompetensiyalar təkcə insanların şəxsi inkişafında müsbət rol oynamır. Eyni zamanda cəmiyyətin inkişafında da əhəmiyyətli fərqlər öz əksini tapır. Bu kimi nüanslar son dövrlərdə sosio-emosional kompetensiyalara qarşı marağı artırmışdır. Günü-gündə müasirləşən cəmiyyətimiz sosio-emosional kompetensiyalardan əsas tələbi müasir dövrün tələbələrinə cavab verən müxtəlif bacarıqlardır. Bu bacarıqlar vasitəsilə insanlar şəxsi, sosial və peşə inkişafına asanlıqla yatırım edə bilsinlər. Bunlara emosional intellekt, empatiya, ünsiyyət, problemlərin həlli və qərar vermə, stressi idarəetmə və s. kimi bacarıqları nümunə göstərə bilərik.

Açar sözlər: *müasir, sosio – emosional kompetensiyalar, sosio-emosional öyrənmə, təhsil, inkişaf*

Abstract. Looking back at history, we witness that each era has certain expectations and demands from society. In an era of rapid development of science and technology, which is becoming more and more modern day by day, it is surprising that the demand for emotional factors has increased. As a result of research, it has been found that not taking socio-emotional competencies into account results in serious problems.

When we say socio-emotional competencies, we mainly mean factors such as recognizing and managing people's emotions and feelings, creating relationships with others, developing empathy skills, etc. It would not be wrong to note that these skills play an important role in any sphere in our modern era. During observations, it has become clear that socio-emotional competencies play a positive role not only in the personal development of people. At the same time, significant differences are also reflected in the development of society. Such nuances have increased interest in socio-emotional competencies in recent times. Our society, which is becoming more and more modern day, has various skills that meet the needs of modern students. Through these skills, people can easily invest in their personal, social, and professional development. Examples of these include emotional intelligence, empathy, communication, problem-solving and decision-making, stress management, and more.

Keywords: *modern, socio-emotional competencies, socio-emotional learning, education, development*

Аннотация. При взгляде на историю, мы видим, что каждая эпоха предъявляет определенные ожидания и требования к обществу. В эпоху бурного развития науки и техники, которая с каждым днем становится все более современной, удивительно, что спрос на эмоциональные факторы возрос. Исследования показали, что пренебрежение социально-эмоциональными компетенциями приводит к серьезным проблемам.

Социально-эмоциональные компетенции в основном касаются распознавания и управления эмоциями и чувствами людей, построения отношений с другими людьми, развития навыков эмпатии и т. д. Не будет ошибкой отметить, что в нашу современную эпоху навыки играют важную роль в любой сфере. Наблюдения показали, что социально-эмоциональные компетенции имеют не только положительную роль в личностном развитии людей. В то же время существенные различия отражаются и на развитии общества. Подобные нюансы в последнее время усилили интерес к социально-эмоциональным компетенциям. Наше общество, которое модернизируется с каждым днем, требует различных навыков, отвечающих основным требованиям социально-эмоциональных компетенций современных учащихся. Используя эти навыки, люди могут легко инвестировать в свое личное, социальное и профессиональное развитие. К ним относятся эмоциональный интеллект, эмпатия, коммуникация, решение проблем и принятие решений, управление стрессом и т. д.

Ключевые слова: *современный, социально-эмоциональные компетенции, социально-эмоциональное обучение, образование, развитие*

Problemin aktuallığı Sosio-emosional kompetensiyaların müasir dövrün tələblərini qarşılaması problemi son dərəcə aktualdır. Cəmiyyətin inkişaf dinamikası qeyri-sabit olduğunu nəzərə aldıqda insanların şəxsi və sosial həyatda müəyyən uğurlara sahib olmaları üçün sosio-emosional kompetensiyalara yiyələnməkləri vacib şərtidir.

Bundan əlavə müəyyən faktlar da mövcuddur ki, problemin aktuallığını ön plana çıxarır. Bunlara cəmiyyətdə baş verən qlobal dəyişiklikləri, psixoloji sağlamlıq və stress məsələlərini, iş mühitində baş verən dəyişiklikləri, təhsil sisteminin tələbləri, ailə dinamikası, informasiya texnologiyaları və sosial medianı aid etmək olar.

Müasir dövrdə qloballaşma, mədəni fərqliliklər, daima dəyişən sosial mühit şəxsiyyətlərarası münasibətlərin və kommunikasiyanın mürəkkəb hal almasına gətirib çıxarmışdır. Müşahidələr göstərir ki, sosio-emosional kompetensiyalara yiyələnmiş şəxslər müxtəlif mədəniyyətlərin nümayəndələrinə daha yaxşı əlaqələr qura bilər. Digər tərəfdən insanların psixi sağlamlığı məsələləri xüsusilə pandemiya dövründə diqqəti cəlb etməyə başladı ki, bu da stress, əhval dəyişiklikləri, narahatlıq hissi və s. bağlı sosio-emosional kompetensiyaların inkişafının vacibliyini xatırlatdı.

Araşdırmalar sübut edir ki, ailə mühiti, təhsil və iş sahəsi olmasından asılı olmayaraq sosio-emosional kompetensiyalar bizim həyatımızın bütün sferalarında əhəmiyyətli rola malikdir. Bu təkcə sosial inteqrasiya, psixoloji sağlamlıq məsələsi hesab olunmur. Cəmiyyətin irəliləməsi, harmoniyada yaşaması üçün də olduq-

ca labüddür. Qeyd etsək yanılmarıq ki, sosio-emosional kompetensiyaların inkişafına yatırım etməklə cəmiyyətimizin daha anlayışlı, əməkdaşlığa açıq bir mühitə çevirə bilərik.

Hər bir dövrün özünəməxsus müəyyən tələbləri var. Müşahidələr göstərir ki, müasir dövrün tələblərindən biri də sosio-emosional bacarıqların inkişaf etdirilməsidir. Gündəlik həyatda bu məsələlərin daha geniş müzakirə edilməsi və tətbiq olunması olduqca əhəmiyyətlidir.

Problemin işlənmə dərəcəsi barədə təbii ki, D.Goleman, P.Salovey, J.D.Mayer, B.Brown, C.Dweck, M.Borba və s. adlarını xüsusi qeyd etməliyik. D.Goleman əsərlərində iş mühiti, təhsil və sosial münasibətlərdə, P.Salovey və J.D.Mayer təhsil və sosial həyatda, B.Brown liderlikdə, C.Dweck şəxsi inkişafda, M.Borba isə uşaqların şəxsi inkişafında sosio-emosional kompetensiyaların rolunu araşdırmış və nəticələri öz əsərlərində qeyd etmişlər.

Bundan əlavə CASEL təşkilatının da adını qeyd etməliyik. Bu təşkilat sosio-emosional öyrənmə sahəsində lider hesab olunur. Təşkilat sosio-emosional öyrənmənin tətbiqi və inkişafı üzərində bir çox tədqiqatlar həyata keçirmişdir. Bu təşkilatın tədqiqatlarını nəzərdən keçirdikdə şahidi oluruq ki, sosio-emosional kompetensiyaların müasir dövrün tələbləri və təhsil sistemi ilə olan əlaqəsi barədə bir çox araşdırmaları mövcuddur.

Məqsəd və vəzifələr. Sosio-emosional kompetensiyaların müasir dövrün tələblərinə müsbət istiqamətdə təsirini təhlil etmək. Tədqiqatın əsasında elmi ədəbiyyatın, müxtəlif tarixi faktların təhlili durur.

Əldə edilən nəticələr. Müşahidələr göstərir ki, hər dövrün cəmiyyətdən özünəməxsus müəyyən tələbləri var. Təbii ki, bu tələblər coğrafi mövqe, adət-ənənə, dünyagörüşü, ekoloji mühit və s. kimi amillərdən birbaşa asılıdır. Cəmiyyətin müasir dövrün tələblərinə uyğun gəlməsi, inkişaf etməsi üçün bütün sferalarda daim təkmilləşdirmə, maarifləndirmə tədbirləri həyata keçirmək məqsəduyğundur. Araşdırmalar nəticəsində məlum olur ki, müasir dövrün sosio-emosional kompetensiyalardan bir sıra tələbləri, gözləntiləri mövcuddur. Bunlar aşağıdakılardır:

- Emosional intellekt
- Empatiya
- Problemlərin həlli və qərar vermə
- Stressi idarəetmə bacarığı
- İşbirliyi və komanda işinə yanaşma
- Şəxsi inkişaf və özünü idarəetmə

Digər tərəfdən müşahidələr göstərir ki, sosio-emosional kompetensiyalar xüsusilə uşaqların və gənclərin həyatında uğurlu gələcək üçün əsas amillərdir.

Araşdırmalar göstərir ki, sosio-emosional kompetensiyaların inkişaf etdirilməsi müəyyən müsbət təsirlərlə nəticələnir. Bunlar aşağıdakılardır:

Yüksək şəxsi rifah: Məlum olduğu kimi sosio-emosional kompetensiyalara yiyələnmiş insanlar öz emosiyalarını və hislərini daha yaxşı tanımaq, idarə etmək bacarıqlarına sahib olduqları üçün həyat keyfiyyətlərini müsbət istiqamətə daha asanlıqla dəyişə bilirlər.

Güclü şəxsiyyətlərarası münasibətlər: Adından da göründüyü kimi sosio-emosional kompetensiyalar bir başa uğurlu şəxsiyyətlərarası münasibətlərin qurulmasına xidmət edir.

Şəkil 1.1. Sosio-emosional kompetensiyaların inkişaf etdirilməsilə əldə edilən nəticələr

Təhsil və peşə inkişafı: Araşdırmalar nəticəsində məlum olur ki, sosio-emosional kompetensiyaların mənimsənilməsi və inkişafı təhsil müəssisələri və iş mühitində daha effektiv nəticələr əldə edilməsilə nəticələnir. Təsadüfi deyil ki, sosio-emosional kompetensiyalara yiyələnmiş şəxslər çalışdıqları müəssisələrdə liderlik bacarıqları ilə seçilirlər.

Sosial mühitlərə daxil olma: Sosio-emosional bacarıqlar vasitəsilə bir çox insanlar fikirlərini daha asan ifadə etdikləri üçün müxtəlif sosial mühitlərə daxil olmaq onlara narahatlıq yaratmır. Bu müsbət keyfiyyətlər nəticəsində əlaqələrini genişləndirməyə nail olurlar.

Problemlərin uğurlu həlli: Məlum olmuşdur ki, sosio-emosional kompetensiyalara yiyələnmiş şəxslərin analitik düşünmə qabiliyyətlərinin üstün olması nəticəsində daha uğurlu qərarlar qəbul edirlər.

Müşahidələr göstərir ki, sosio-emosional kompetensiyaların inkişaf etdirilməsi üçün ən uyğun mühit təhsil müəssisələridir qeyd etsək yadıma gəlir. Bir çox mütəxəssislər qeyd edirlər ki, hətta baxça dövründən uşaqlara sosio-emosional kompetensiyalar mənimsədilməsi həmin şəxslər növbəti təhsil həyatlarında digər təhsilçilərdən müsbət mənada fərqlənmələri ilə nəticələnir.

Təhsil sistemində sosio-emosional kompetensiyaların tətbiqi ilə bağlı müxtəlif strategiyalar mövcuddur. Bunlar arasında əsasən aşağıda qeyd olunanlar daha effektiv hesab olunur:

❖ **Tədris planlarına inteqrasiya:** Bir çox mütəxəssislər sosio-emosional kompetensiya bacarıqlarının mənimsədilməsi və inkişaf etdirilməsi üçün sosio-emosional öyrənmə program-

larının tədris planlarına əlavə edilərək digər fənlər kimi tədris olunmasının vacibliyini qeyd edirlər.

❖ **Təlimçilərin təkmilləşdirilməsi:** Bildiyimiz kimi, təhsil sistemimizdə dəqiq elmlərə daha çox önəm verilir. Rəsm, musiqi, idman, əmək və s. kimi şagirdlərin mənəvi rahatlıq tapa biləcəyi fənlərə isə təəssüflər olsun ki, ciddi yanaşılır. Bu kimi amilləri nəzərə alaraq mütləq şəkildə müəllimlər sosio-emosional öyrənmə sahəsində maarifləndirilməlidirlər. Hətta xüsusi təlimlərin təşkil olunması daha məqsədəuyğun hesab olunur.

❖ **İnteraktiv təlim metodları:** Müşahidələr göstərir ki, interaktiv təlim metodları sosio-emosional kompetensiyaların inkişafı üçün əhəmiyyətli rola malikdir. Bildiyimiz kimi interaktiv təlim metodlarının əsasını qrup işi təşkil edir. Araşdırmalar sübut edir ki, hətta qrup şəklində dördlük halında qarşı-qarşıya əyləşmək belə sosio-emosional kompetensiyaların inkişafına müsbət təsirə malikdir.

❖ **Ailələrlə iş:** Təbii ki, hər şey ailədə başlayır. Valideynlər uşaqların sosio-emosional bacarıqlarını müxtəlif oyunlar, gəzintilər təşkil etməklə, nağıllar vasitəsilə inkişaf etdirməsi ləbüddür. Ailədə qoyulan bünövrənin təhsil müəssisələrində tətbiq olunan metodlarla təkmilləşdirilməsi daha effektiv nəticələrin əldə olunmasına gətirib çıxarır.

❖ **Müxtəlif proqramların təşkili:** Araşdırmalar göstərir ki, müxtəlif sosial fəaliyyətlər, oyunlar, yaradıcılıq layihələri sosio-emosional kompetensiyaların inkişafında əhəmiyyətli rola malikdir.

Problemin elmi yeniliyi. Təhsil sistemində icra olunan müxtəlif layihələr vasitəsilə sosio-emo-

sional kompetensiyaların inkişaf etdirilməsinə diqqət cəlb edilmişdir. Ölkəmizin heç bir yeniliklərdən geri qalmadığını nəzərə alsaq yaxın gələcəkdə müxtəlif araşdırmaların işıq üzü görəcəyi danılmazdır.

Problemin praktik əhəmiyyəti. Məqalədə irəli sürülən elmi-nəzəri fikirləri, texnikaları müəllimlər tərəfindən gündəlik dərs praktikasında şagirdlərin fəallığının artırılmasında, təhsil işçiləri, praktik psixoloqlar, valideynlər, bu sahədə tədqiqat aparan elmi işçilər öz fəaliyyətlərində istifadə edə bilirlər.

Nəticə olaraq qeyd edə bilərik ki, sosio-emosional kompetensiyalar müasir dövrün tələblərini qarşılamaqda əsas vasitədir. Müasir cəmiyyət sosio-emosional kompetensiyaların inkişafını tələb edir. Buna səbəb bu kompetensiyaya yiyələnmiş şəxslərin daha anlayışlı, empatik, əməkdaşlığa, ünsiyyətə meyilli, yüksək idarəetmə qabiliyyətinə malik olurlar.

Müasir dövrdə qloballaşma, mədəni fərqliliklər, daima dəyişən sosial mühit şəxsiyyətlərarası münasibətlərin və kommunikasiyanın mürəkkəb hal almasına gətirib çıxarmışdır. Müşahidələr göstərir ki, sosio-emosional kompetensiyalara yiyələnmiş şəxslər müxtəlif mədəniyyətlərin nümayəndələrinə daha yaxşı əlaqələr qura bilər. Digər tərəfdən insanların psixi sağlamlığı məsələləri xüsusilə pandemiya dövründə diqqəti cəlb etməyə başladı ki, bu da stress, əhval dəyişiklikləri, narahatlıq hissi və s. bağlı sosio-emosional kompetensiyaların inkişafının vacibliyini xatırlatdı.

Sosio-emosional kompetensiyaların mənimsənilməsi üçün ən uyğun mühit təbii ki, təhsil müəssisələridir. Araşdırmalardan məlum olur ki, bu bərdə aşağı yaşlarından uşaqlara məlumat verilməli, oyunlar və nağıllar vasitəsilə kompetensiyalar mənimsənilməlidir. Təhsil müəssisələri sürətlə dəyişən və inkişaf edən dövrün tələblərinə uyğun nəsilərin yetişdirməsi ləbüddür. Bu prosesdə sosio-emosional kompetensiyaların mənimsənilməsi məqsədəuyğundur.

Ədəbiyyat

1. Brown, B. Dare to Lead/ Random House -2018. -332 s.
2. Goleman, D. Emotional İntelligence/ Bloomsbury Publishing – 1996. -249 s.
3. Mischel, W. The Marshmallow Test: Mastering Self-Control/ Little, Brown and Company – 2014. -256 s.
4. Salovey, P., Mayer, D. Emotional İntelligence/ Baywood Publishing -1990. – s. 185-211
5. Susanne, A. Plays Nice With Others: Social Emotional Learning and Academic Success. / - Early Education and Development, - 2010. № 5, - s. 652-680
6. Tuomi, I. (2022). Artificial intelligence, 21st century competences, and socio emotional learning in education: More than high-risk? / European Journal of Education – 2022. 57 № 4 , - s. 601-619.
7. https://biaz.ucoz.net/publ/metodiki_bolm/i_nformatika/muasir_dovrd_h_yatin_t_l_bl_ri_v_t_lim_in_m_qs_dl_ri/14-1-0-214
8. <https://aztehsil.com/qt/499-masir-dvrd-hyatn-tlblr-v-tlimin-mqsdlri.html>
9. https://virtualkitabxana.wordpress.com/wp-content/uploads/2015/11/zulfiyye_veysova-compressed.pdf
10. <https://arti.edu.az/2023/07/25/sagirdyonumlu-t%C9%99lim-n%C9%99dir/>

Redaksiyaya daxil olub: 20.05.2025